

קנייה אוטומטית

הרב איתי אליצור

- ג. קנייה אוטומטית באינטרנט
1. מהו מעשה הקניין במקרה זה?
2. חזרה מעסקה באינטרנט טרם השלמתה
ד. סיכום

- א. מבוא
ב. מכוונות מכירה
1. קניין משיכה והגבהה
2. קניין חצר
3. קניין כסף

א. מבוא

לאחרונה הולכות ומתרבות אפשרויות הקנייה באופן אוטומטי, כגון, קנייה ממכונת מכירה, על ידי הכנסת מטבעות ובחירת המוצר באמצעות לחיצה על כפתור. מציאות זו מחייבת בחינה מהזווית ההלכתית כדי לקבוע האם, וחשוב מכך, מתי, מתבצעת העברת הבעלות. במאמר זה נתייחס לשתי אפשרויות. האחת, קנייה ממכונה וקבלת המוצר מיד, לדוגמה מכונה לממכר פחיות ומכונה לתדלוק עצמי. האפשרות השנייה בה נדון, אינה קיימת עדיין, אולם, יש להניח שבמוקדם או במאוחר תפותח טכנולוגיה שתאפשר הזמנה של מוצר מחנות רחוקה, ואף הספקתו ללא מגע יד אדם, או לכל הפחות, ללא צורך בקבלת החלטת אדם.

ב. מכוונות מכירה

מכוונות מכירה אוטומטית מוצבות היום במקומות רבים. החל במכוונות שמוכרות מזון וכלה בתחנות דלק המאפשרות תדלוק עצמי לקונה ללא נוכחותו של המוכר. יש להגדיר מהו מעשה הקניין במכוונות אלו.

1. קניין משיכה והגבהה

בכל מכוונות המכירה המוצר יוצא מהמכונה אל הקונה באופן מכני, ללא משיכה או הגבהה אולם, תנועה זו של המוצר יכולה להוות מעשה קניין מועיל. שהרי מצאנו משיכה והגבהה מבלי שהקונה מפעיל כוח. כך למשל מובא בגמרא שניתן להגביה פיל על ידי חבילי זמורות.¹ רש"י מפרש שהפיל עולה על החבילות,² ורבנו משולם מפרש בצורה שונה:

* הרב איתי אליצור, בוגר מכון משפטי ארץ, עפרה.

ומפרש הרב משולם דלהכי נקט חבילי זמורות לפי שהן מאכל פיל... ומגביהין לפיל חבילי זמורות למעלה והוא קופץ ומגביה את עצמו מן הארץ...³

כלומר, הזמורות משמשות כפיתיון לפיל כדי שזה יגביה את עצמו, וכך יבצע קניין הגבהה כדין. באותו האופן מובא שניתן לבצע משיכה בבהמה על ידי קריאה אליה: כיצד במשיכה? קורא לה והיא באה, או שהכישה במקל ורצתה לפניו, כיוון שעקרה יד ורגל – קנאה...⁴

אמנם, ישנו הבדל בין הגבהה ומשיכה בעניין המקום בו הקניין יכול להתבצע כפי שנפסק בשולחן ערוך:

הגבהה קונה בכל מקום. אבל משיכה אינו קונה אלא בסמטה או בחצר של שניהם, אבל לא ברשות הרבים ולא בחצר שאינה של שניהם.⁵

דהיינו, המשיכה חייבת להביא את הדבר אל תוך רשותו של הקונה (אפילו זו המשותפת לו ולמוכר) או לסמטה, שמשמעה –

כניסה בולטת מרשות הרבים ויש רשות לבני אדם להעמיד שם חפצים שלהם כחצר השותפים דאינו עשוי להילוך בני רשות הרבים.⁶

כלומר למקום שיש בו זכות לקונה להניח את המוצר.⁷ לעומת זאת, הגבהה מועילה בכל מקום, גם אם לא נעשתה באופן פיזי על ידי הקונה.⁸

בענייננו, לאחר שהקונה משך או הגביה את החפץ הנקנה – פשוט שהוא קנה. אף שהמוכר אינו נוכח במקום אין בכך כל בעיה שהרי נפסק בשולחן ערוך:

והוא שימשוך בפני הבעלים. ואם משך שלא בפני בעלים, צריך שיאמר לו קודם שימשוך: לך משוך וקני.⁹

כיוון שהמוכר הציב את המכונה כדי שיקנו ממנה, הרי הדבר דומה לאדם שאומר לחברו "לך משוך וקנה", ואז יכול הקונה לבצע מעשה קניין שלא בנוכחות המוכר.¹⁰

בפועל, ברוב המכונות המוצר נופל בתוך המכונה, ונפילה אינה בגדר הגבהה, וכך נפסק בשולחן ערוך:

1. קידושין כו,א.
2. רש"י שם, ד"ה בחבילי.
3. תוספות שם, ד"ה אי נמי.
4. קידושין כב,ב.
5. שולחן ערוך חו"מ קצו, ב.
6. רשב"ם בבא בתרא פד,ב, ד"ה והניח.
7. וראה בפתחי חושן קנינים פרק ו הערה י: "ונראה שהוא הדין רחוב צדדי שאין דרך בני אדם להלך שם" לפי זה ברוב המכונות תועיל משיכה.
8. קצות החושן קצו, א, בניגוד לסמ"ע (שם, ג) שסבר שדוקא אם החפץ בידו קונה בהגבהה בכל מקום.
9. שולחן ערוך חו"מ קצו, ג.
10. [הערת ערוך: קניין נוסף עליו צריך לדון הוא קניין יד. כשאדם מחזיק דבר בידו הוא קונה אותו. ראה בנתיבות המשפט קצח, ג ועוד. ד.כ.].

אבל אם לא עלה מכח הכאתו למעלה אלא נפל לארץ, אפילו שהדף גבוה ג' טפחים לא קנה.¹¹
תזוזה בתוך המכונה אינה יכולה להיחשב משיכה כיוון שהיא נעשית בתוך שטח המיועד לשימוש המוכר ולא בסמטה וכדומה.

2. קניין חצר

ביחס לתדלוק עצמי, נראה שהזרמת הדלק למיכל הדלק ברכבו של הקונה היא מעשה קניין מועיל ובכך עוברת הבעלות. זאת כיוון שהמכונת של הקונה היא בגדר כלי, ותחנת הדלק היא רשותו של בעל התחנה,¹² ועל כך אמורה ההלכה הבאה:

... אין כליו של אדם קונים לו ברשות הרבים, ולא ברשות המוכר, אלא אם כן אמר לו המקנה: לך וקנה בכלי זה, ואז קנה אם הוא ברשות המוכר.¹³

כלומר, קונה שהניח את החפץ הנמכר בתוך כלי שלו הנמצא בחצרו של המוכר קונה רק אם המוכר אמר לו קודם לכן: "לך וקנה". במקרה של תדלוק, ברור שהמוכר מציב את המשאבה כדי שכל המעוניין יקנה וימלא דלק במכוניתו, הרי זה כאילו אמר "לך וקנה", ולכן נראה שזהו מעשה קניין המועיל.

לעומת זאת מכונת מכירה, אינה נחשבת לחצר של הקונה, שתקנה עבורו, כיוון שהיא שייכת למוכר.¹⁴

3. קניין כסף

בעניין היחס בין התשלום ומעשה הקניין הפיזי נפסק בשולחן ערוך:

דבר תורה מעות קונות; אבל חכמים תקנו שלא יקנו המטלטלים אלא בהגבהה או במשיכה, דבר שאין דרכו להגביה...¹⁵

כלומר כסף מהווה מעשה קניין מן התורה אולם חכמים ביטלו אותו, וקבעו שהבעלות עוברת לאחר משיכת החפץ על ידי הקונה.

למרות זאת יתכן שבמקרה כזה יועיל קניין כסף על פי דברי הגמרא הבאים:

אמר רבא: הכא במאי עסקינן – כגון שהייתה עלייה של לוקח מושכרת ביד מוכר. טעמא מאי תקינו רבנן משיכה – גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיף בעלייה, הכא ברשותיה דלוקח נינהו. אי נפלה דליקה באונס – איהו טרח ומייתי לה.¹⁶

11. שולחן ערוך חו"מ רסט, ה.

12. בין אם היא שייכת לבעל התחנה, ובין אם היא מושכרת לבעל התחנה.

13. שולחן ערוך חו"מ ר, ג.

14. המכונה היא כלי של המוכר, וודאי לא של הקונה, ולכן היא רשותו של המוכר, כליו או חצרו, וראה על כך במאמרו של הרב חיים וידאל "כסף שנמצא במכונה לממכר משקאות", קובץ בית הלל, ירושלים, גליון ג (י"א) אלול תשס"ב, עמ' כה, ובתגובת הרב יצחק יהודה רוזן, שם, גליון ד (י"ב), עמ' עז.

15. שולחן ערוך חו"מ קצח, א.

16. בבא מציעא מט, ב.

כלומר הסיבה לכך שחכמים ביטלו את קניין הכסף היא שנוצר מצב בו אדם שילם עבור מוצר, אבל המוצר נשאר בידי המוכר ובשליטתו. במצב כזה למוכר אין שום עניין לשמור על המוצר מנוק כיוון שהוא קיבל כבר את מלוא התמורה. וכדי למנוע זאת קבעו חכמים שהבעלות עוברת רק לאחר העברת השליטה. לפיכך במקרה שהרכוש נמצא במקום השייך לקונה אך מושכר למוכר – אין חשש של נזק. זאת, כיוון שהקונה ישמור על ביתו המושכר וממילא הוא ישמור גם על המוצרים שקנה, כפי שכתב הטור:

אם היה ביתו של לוקח מושכר למוכר והמקח שם אין הלוקח יכול לחזור בו ואם יאבד באונס הוא באחריותו שהרי אם תיפול דליקה הוא יטרח להציל ביתו. וכן אם המוכר השכיר ללוקח מקום בביתו והוא דר בו מעות קונות דכיוון שהוא דר בבית המוכר אם תיפול דליקה הוא טורח להציל פירותיו שבבית המוכר.¹⁷

הטור הוסיף שעל פי אותו עיקרון, בכל מקרה בו הקונה נמצא בסמוך למוצרים והוא יכול להציל אותם¹⁸ מנוק – מעות קונות, והסמ"ע הביא¹⁹ את דבריו.²⁰

במכונת מכירה יש מקום להסתפק. מצד אחד אכן הקונה נמצא ליד מכונת המכירה, והוא יכול להשגיח על המוצר מרגע שהוא יוצא מהמכונה, ולכן לכאורה במקרה כזה מעשה הקניין בכסף נשאר בתוקפו. מצד שני, ישנו פער זמנים של כמה שניות בין התשלום לבין מעבר השליטה במוצר אל הקונה. בשלב זה, לעתים המכונה נתקעת והמוצר אינו יוצא החוצה. לכן לא ברור שאפשר להחיל על המקרה הזה את ההלכה האמורה, בפרט שיש להניח שהקונה אינו מתכוון לקנות עד שיגיע המוצר לידי.

ג. קנייה אוטומטית באינטרנט

כיום הולך ונפוץ שיווק באמצעות האינטרנט. אמנם בדרך כלל המכירה איננה אוטומטית לגמרי ומעורב בה אדם שיושב במשרדי החברה המוכרת, אדם זה מקבל סיכום של ההזמנות, ושולח את המוצרים למזמינים. אולם מסתבר שעם התפתחות הטכנולוגיה הקונה יכול להזמין את החפץ באינטרנט, ובכך הוא יפעיל מערך מכני שישלח לו את החפץ באופן אוטומטי בתוך כמה ימים.

התפתחות אפשרית זו מעוררת את השאלה מה מעמדה של מכירה כזו מבחינה הלכתית. אמנם אין הברדל מהותי בין מכונה אוטומטית לממכר פחיות, למערך הספקה מכני, אלא שפערי הזמנים בין ההזמנה וקבלת המוצר ארוכים הרבה יותר, לפיכך יש לבחון האם ומתי הבעלות עוברת במהלך התחנות שהמוצר עובר עד בית הלקוח.

17. טור חו"מ, קצח.

18. עיין ברמ"א חו"מ קצח, ה שהביא בשם המרדכי (על פי ירושלמי המובא בעיטור) שבמקום שלא שכיחה דליקה יועיל קניין כסף והש"ך קצח, ט, חלק עליו וקבע שחכמים לא חילקו בתקנתם.

19. סמ"ע קצח, ט.

20. [הערת עורך: הטור אכן כתב את הדברים ביחס למקרה מסוים זה של שכירות, אך במקרה של מכונת שתייה אין שכירות כזו. הטור אינו כותב שבכל מקום בו נמצא הקונה סמוך למוצרים, התשלום יבצע את הקניין. ד.כ.]

1. מהו מעשה הקניין במקרה זה?

בעניין תוקפה של מכירה באינטרנט כבר עסקו הרב יחיאל וסרמן²¹ והרב ישראל גליקמן²², וכתבו שאינה נחשבת לקניין במובן ההלכתי הרגיל, שהרי אין כאן משיכה או הגבהה, אולם מסתבר שקונה מדין מנהגי הסוחרים (סיטומתא²³).

הדברים אמורים במקרה בו יש כוונה להעביר בעלות על חפץ מסוים, אולם בדרך כלל הזמנת מוצר באינטרנט משמעה שהמוכר אינו מציע חפץ מסוים למכירה, אלא רק מתחייב לספק מוצר מסוג מסוים. כיוון שכך, גם אם יש תוקף להתחייבות לספק מוצר ולשלם בעדו, עדיין יש לבחון מתי עוברת הבעלות על החפץ המסוים שנשלח לקונה. לשאלה זו יש השפעה על תחום אחריות החברה המשווקת לשלמותו של החפץ, כיוון שברגע שהבעלות עוברת לקונה, החברה כבר אינה אחראית.

אף שברור שכאשר המוצר מגיע לידי הקונה מתבצע מעשה קניין, השאלה היא האם מתבצע מעשה קניין קודם לכן, שהרי משיכה צריכה להיעשות על ידי הקונה או שלוחו.

ניתן להציע שהקונה ביצע משיכה כשגרם לחפץ להישלח אליו בדואר. כאמור לעיל, משיכה והגבהה גם אם אינם נעשים בכוחו הפיזי של האדם הקונה מבצעים קניין. אולם משיכה צריכה להיות לרשותו או לסמטה, כלומר: למקום שיש לו זכות להניחו.²⁴

משיכה שלא על ידי הקונה – בעניין ביצוע משיכה על ידי פועלים עסקו כמה אחרונים, ומסקנתם היא שהכנסת החפץ לרשותו של הקונה היא מעשה קניין, גם אם הדבר נעשה על ידי פועל נכרי ואפילו על ידי בעל חיים, וכך כתב "נתיבות המשפט" בעניין זה:

וכן בקניין משיכה, כיוון דאפילו קורא לה והיא באה לרשותו מהני (בבא בתרא עה,ב), אלמא כל שנמשך לרשותו על ידי גרמתו מהני, הוא הדין כשצויה לפועל למושכו לרשותו מהני, דאין לך גורם גדול מזה, ואפילו הפועל אינו בר שליחותיה. וגדולה מזו נראה, דאפילו שיסה כלב על הבהמה לגרשה לרשותו דמהני כמו קורא לה והיא באה, דהוי גם כן גורם להמשיכה.

אמנם אם פועל גוי משכו לרשות עצמו, אפילו עשאו שליח – לא מהני, כיוון דאין שליחות לגוי, ולא מצינו רק דיד פועל כיד בעל הבית, אבל רשות פועל לא הוי כרשות בעל הבית, ואין כאן משיכה כלל. וכן משיכה בסמטה לא מהני על ידי גוי, דסימטא, הטעם דרשותו של העומד שם היא, כמו שכתבו התוספות (קדושין כה,ב, ד"ה בהמה, ה'), ומשיכה לרשות גוי הפועל לא מהני כמו שכתבתי לעיל.²⁵

משיכת הפועל בעבור בעל הבית מועילה רק אם משך לרשות משלחו אבל משיכה לרשותו שלו לא תועיל למשלחו.

21. הרב יחיאל וסרמן, "ביצוע קניין באינטרנט", תחומין יח, עמ' 248-251.

22. הרב ישראל גליקמן, "הארות בעניין מסחר באינטרנט", חמדת הארץ א, עמ' 209-217.

23. עיין במאמרו של הרב דניאל כ"ץ, "סיטומתא – כוחו של מנהג בדיני ממונות", בספר זה.

24. סמטה היא מקום שבו יש רשות לאדם להשתמש (רשב"ם בבא בתרא עו,ב, ד"ה לא), והיא רשותו הזמנית.

25. נתיבות המשפט קפח, א; וכן מחנה אפרים הלכות קניין, מעות טו.

מה דינו של מוצר שנמשך לדואר? נראה שלסניף הדואר אין דין של סמטה, כיוון שייחודה של סמטה הוא בכך שכל אדם יכול לנהוג בה באופן זמני כבעלים, למשל, להניח שם את חפציו וכדומה. סניף הדואר אינו בכלל הגדרה זו, כיוון שנמצא ברשותה של חברת הדואר, ואין רשות לאף אדם להשתמש בו ללא רשות מפורשת. לפיכך, משיכה בסניף הדואר אינה מועילה לקניין.

אולם יש לבחון האם יתכן שאחד המעורבים בשליחת המוצר אל הלקוח נחשב שליח הקונה עבורו, כפי שנפסק:

האומר לשלוחו: צא ומכור לי קרקע או מטלטלין, או: קנה לי, הרי זה מוכר ולוקח ועושה לו שליחותו וכל מעשיו קיימין; ואין העושה שליח צריך קניין ולא עדים, אלא באמירה בעלמא בינו לבין חבירו, ואין צריך עדים אלא לגלות הדבר אם כפר אחד מהם.²⁶

על פניו, אפשר לדון את הדוורים כשליחים של הקונה, כיוון שהקונה הוא שגרם לכך שהמוצר יישלח אליו באמצעות הדואר. ולכן משיכתו של הדוור או המסירה ליד הדוור תהווה מעשה קניין.

כיוון שבארץ, בדרך כלל, הדוורים יהודים וסביר להניח שגם דמי המשלוח משוקללים במחיר שהוא משלם, אפשר שהדואר יחשב שלוחו של הקונה. מצד שני יתכן שהדוור הוא שליח של החברה המוכרת ולא של הלקוח, כיוון שהתשלום עובר דרך החברה המוכרת ובמקרים רבים החברה משלמת לדואר מחיר קבוע, ולא על כל חבילה וחבילה, ודאי שלא לדוור עצמו.

בשאלה האם להגדיר את הדוור כשליח הקונה או המוכר עסק בשו"ת חלקת יעקב, אגב דיון בשאלת קבלת מתנה על ידי הדואר בשבת:

והרי גם בשם נגמר הקניין בשבת, דהא הדואר שהוא עכו"ם, אף אם נימא שהוא שלוחו של הקונה, מפני שמצווה להמוכר לשלוח לו על הדואר, כיוון דהדואר הוא עכו"ם אינו קונה במשיכתו עבור הקונה... ואם כן הוה ליה כמוכר בשבת.²⁷

כיוון שאסור לקנות בשבת, השאלה שנשאל הייתה האם מותר לקחת מתנה שהגיעה בדואר בשבת. אם נאמר שהדוור הוא שלוחו של הקונה, הרי שהוא קונה עבורו את המתנה ברגע שהיא מגיעה לידי חברת הדואר, קודם לכניסת שבת, ואז היה מותר לנמען לקבל את המתנה שכבר שייכת לו, בשבת. אמנם במקומו של השואל הדוור הוא נכרי והוא אינו יכול לקנות עבור יהודי. אבל כאשר מדובר בדוורים יהודים, יוצא שהדוור הוא שלוחו של הקונה,²⁸ ובמיוחד במקרה שהמוכר אינו עושה כל פעולה. מלשון התשובה "אף אם נימא", נראה שהרב ברייש אינו מכריע בשאלה ובסוף דבריו אף כתב שיתכן שעובד הדואר הוא שלוחו של המוכר:

26. שולחן ערוך חו"מ קפב, א.

27. שו"ת חלקת יעקב או"ח סו.

28. כאמור, דווקא אם הדוור יהודי, שהרי אין שליחות לגוי (שולחן ערוך חו"מ קפח א, וכן פשוט במקומות רבים).

גם יש לומר בנידון דידן, כיוון דראובן (=המוכר) הסכים לשלוח לו על ידי הדואר וכן עשה אפשר דמשיכת הדואר כמשיכה שלו.²⁹

בניגוד לכך, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל³⁰ כתב לעניין שליחת גט בדואר, שלדוורים אין דין שליח. וכן נראה מדברי הפוסקים³¹ שהתירו לשלוח כתב שליחות וגט על ידי דוורים נכרים רק משום שהדוורים אינם עושים אלא מעשה קוף בעלמא, ומכאן שאין להם שום דין שליחות. לכן נראה שהקונה לא קנה את החפץ עד שיגיע לרשותו אף על פי שכל התהליך פועל מכוחו.³²

אמנם כשיונח החפץ בתיבת הדואר של הקונה, ודאי שאפשר לראות בכך משיכה לרשותו, שהרי רשותו היא, ובתנאי שהיא משתמרת.

2. חזרה מעסקה באינטרנט טרם השלמתה

כאשר מבוצעת עסקה באינטרנט ישנו פער ניכר בין חתימת העסקה לבין השלמתה והספקת המוצר ללקוח. במהלך הזמן הזה במקרים רבים, מבקשים הקונה או המוכר לבטל את העסקה עד להשלמת העסקה. לעתים, המוכר מבקש לבטל את העסקה כיוון שהמוצר שהוזמן אינו קיים במלאי והקונה מעוניין לבטל את העסקה כיוון שחזר בו והוא אינו חפץ עוד במוצר, או שהוא הצליח להשיגו במחיר זול יותר.

ניתן לדבר על כמה שלבים בביצוע עסקה באינטרנט:

(א) הזמנת המוצר על ידי הלקוח באמצעות שליחת פרטיו לאתר האינטרנט של המוכר.

(ב) אישור קבלת ההזמנה מאת המוכר.

(ג) גביית התשלום מחברת האשראי של הקונה.

(ד) משלוח המוצר ללקוח.

(ה) הגעת המוצר ללקוח.

לאור האמור לעיל, יש לדון מה הדין במקרה של בקשה לביטול העסקה קודם שהמוצר עבר לבעלות הקונה, כלומר קודם שהמוצר הגיע לרשותו. החוק מתיר לבטל עסקה שבוצעה באופן כזה במשך 14 יום לאחר שהמוצר הגיע לידי הקונה. בהמשך נדון בהשפעת החוק על ההלכה.

לביטול עסקה קודם השלמתה יש כמה תוצאות הלכתיות אפשריות:

פיצוי על הנזק שנגרם עקב הביטול

רבי עקיבא איגר עסק בפיצוי על ביטול עסקה קודם שהושלמה –

29. שו"ת חלקת יעקב חר"מ, טו; ועיין עוד שם אר"ח, קצא; שם חר"מ, ז.

30. פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, נו.

31. מאמר מרדכי, פא; שו"ת חתם סופר ה, קצט; פתחי תשובה אה"ע קמא, לה.

32. [הערת עורך: לענין נושא שליחת הגט בדואר אינו שייך לענין זה. חידוש הפוסקים הוא שניתן להעביר גט מהבעל לשליח גם ללא שליחות וכפי שכבר כתבו הגאונים שגם גוי יכול להעביר גט מהבעל אל השליח ואין בזה חיסרון של "טלי גיטך מעל גבי קרקע". לגבי קניינים בהם די בקניין משיכה, שיגרום לחפץ להימשך יתכן והדואר יועיל. ד.ב.]

אולם יש לדון כפי הנראה ממכתבו, דהמוכרים הביאו הפירות למקום הלוקחים, ואח"כ חזרו הלוקחים דבזה יש לומר דצריכים לשלם להמוכרים הוצאת נסיעת הבאת פירות מדינא דגרמי, כמו שכתב הרא"ש בתשובה ופסקינן כן להלכה (בסי' שלג, ח) דהאומר עשה כלי פלוני ואקנה ממך, והאומן עשה הכלי וחזר בו חייב, והיינו מדינא דגרמי.³³

כאן מדובר על קונה שהזמין סחורה וחזר בו לאחר שהמוכר הוביל אליו את הסחורה. רבי עקיבא איגר פסק שהקונה חייב לפצות את המוכר על הוצאות ההובלה מטעם "דינא דגרמי".

במקרה של חברת שיווק המוכרת סחורה של יצרנים שונים בהתאם להזמנות שהיא מקבלת, יתכן בהחלט שייגרם נזק לחברה אם היא תיתקע עם מלאי גדול שאין לו ביקוש. ולכן, אם החפץ לא היה במלאי של החברה וכעת אין לו דורש, הרי שהקונה צריך לשלם עליו, מפני שגרם הוצאות למוכר.

אולם, אם יתברר שהחברה מחדשת את המלאי ממילא, ולא עשתה כן במיוחד בגלל ההזמנה של הקונה הזה, הרי שאין לחייב אותו בפיצוי מלא, אלא רק לשאת באחריות להחזרת החפץ לחברה (הוצאות משלוח).

מחוסר אמנה וקללת "מי שפרע"

ישנם שני שלבים בביטול עסקה קודם השלמתה:

א. ביטול לאחר סיכום בעל פה – החוזר בו מוגדר כ"מחוסר אמנה":

הנושא ונותן **בדברים בלבד**, הרי זה ראוי לו לעמוד בדיבורו אף על פי שלא לקח מהדמים כלום, ולא רשם ולא הניח משכון. וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, אע"פ שאינו חייב לקבל "מי שפרע" הרי זה ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו.³⁴

לאחר ששלח הקונה את ההזמנה טרם קיבל אישורו של המוכר, שני הצדדים יכולים לחזור בהם, כיוון שלא הושלם הסיכום על העסקה. לאחר הסכמת הצדדים נראה שהחוזר בו ייחשב "מחוסר אמנה". ובאפשרות, התיאורטית בינתיים, בה אין התערבות אנושית מצד המוכר בהזמנת המוצר, הרי שאין הסכמה על עסקה ולכן שני הצדדים יהיו רשאים לחזור בהם.

ב. ביטול לאחר תשלום הכסף, מטיל על המבטל קללת "מי שפרע" כפי שנפסק בשולחן ערוך –

הפוסק על שער שבשוק, וקיבל דמים, ולא היה אותו המין שפסק עליו ברשות מוכר, חייב לקנות וליתן ללוקח מה שפסק; ואם חזר בו, מקבל "מי שפרע".³⁵

33. שו"ת רבי עקיבא איגר קלד, הובא בפתחי תשובה חו"מ רט, יא.

34. שולחן ערוך חו"מ רד, ז.

35. שולחן ערוך חו"מ רט, ו.

דהיינו, כאשר מוכר וקונה סיכמו ביניהם לבצע עסקה כלשהי על פי המחיר המקובל בשוק, אבל הסחורה לא הייתה באותו זמן בידי המוכר, והקונה כבר שילם, אזי חייב המוכר לקנות את הסחורה ולספק לקונה, ואם לאו הוא מקבל קללת "מי שפרע".

ביחס לחזרה מעסקה כשהסחורה אינה מצויה אף בשוק מצאנו מחלוקת בין האחרונים: הש"ך³⁶ כתב שגם כאשר המוצר מצוי בשוק וגם כשאינו מצוי בשוק, לא ניתן לאכוף את ביצוע העסקה, אך חלה על המבטל קללת "מי שפרע", כך פסק גם בספר נתיבות המשפט.³⁷ לעומת זאת, קצות החושן³⁸ כתב שאם המוצר מצוי בשוק חלה קללת "מי שפרע" על החוזר בו, ואם המוצר אינו מצוי בשוק – אפילו קללת אין.

אכיפת העסקה

ה"דרישה"³⁹, בניגוד לש"ך, כתב שיש לפרש את דברי השולחן ערוך כפשוטם. לדבריו, אם המוצר מצוי בשוק חייב המוכר לספק אותו לקונה, בהתקיים אחד משני תנאים: או כשהקונה חשב שהמוצר בידי המוכר, או כשהמוצר מצוי בשוק ו"יצא לו שער", כלומר, נקבע לו מחיר. קצות החושן⁴⁰ ומשכנות יעקב⁴¹ כתבו גם הם שהמוצר נקנה לקונה אם הוא מבורר ועומד לבוא, אף שאינו ברשותו של המוכר.

לפיכך מסתבר שאותם האחרונים יחלקו לגבי דין חברה שמשווקת מוצרים שניתן להשיג אותם גם בשוק: לדעת הש"ך חלה על המוכר שחזר בו קללת "מי שפרע", ולדעת ה"דרישה", הוא חייב להשלים את העסקה, אם ידע על העסקה והסכים לביצועה.

אמנם יש לדון בעסקה שמבוצעת באופן אוטומטי לגמרי ויתכן שדינה ישתנה: במקרה המופיע ב"שולחן ערוך" המוכר יודע שאין סחורה בידו, ובכל זאת הוא הבטיח לספק אותה לקונה. לעומת זאת במכירה אוטומטית המוכר רק העמיד את האתר לרשות הלוקח עד שתיגמר הסחורה. הלוקח עשה כאן את כל הפעולה, ולכן אפשר שאין כאן "מי שפרע".

אם החברה מוכרת מוצרים שהיא עצמה מייצרת, ובעת ביצוע ההזמנה לא היה המוצר במחסני החברה, המוצר הוא בגדר "דבר שלא בא לעולם". בשולחן ערוך⁴² לא מוזכרת קללת "מי שפרע" על החוזר בו מעסקה ב"דבר שלא בא לעולם". והאחרונים⁴³ נחלקו בשאלה האם אכן חלה הקללה במקרה כזה.

השפעת המנהג

כל הדברים שהובאו עד כה אמורים במקרה שאין מנהג אחר שעל פיו נעשתה העסקה והסכימו הצדדים. אם ברור וידוע שהמוכר מתחייב לספק את המוצרים רק עד גמר המלאי

36. ש"ך חו"מ רט, יג.

37. נתיבות המשפט ביאורים, רט, ט.

38. קצות החושן רט, ט.

39. דרישה חו"מ רט, ו.

40. שם.

41. הובא בפתחי תשובה רט, יא.

42. שולחן ערוך חו"מ רט, ה.

43. פתחי חושן קניינים יט, הערה א.

ולא מעבר לכך, או שיש באפשרותו לחזור בו כשירצה – אין עליו קללת "מי שפרע", ושני הצדדים יכולים לבטל את העסקה.

לכן לפי המקובל כיום שהקונה רשאי לחזור בו תוך שבועיים מיום שהמוצר הגיע לידי, ומן הסתם על דעת כן נעשתה העסקה. במקרים כאלה הקונה יכול לבטל את העסקה עד שתגיע הסחורה לרשותו, והוא אף יהיה פטור מפיצוי למוכר על הנוק שנגרם עקב ביטול ההזמנה. כמובן שהוצאות ההחזרה והאחריות לשלמות המוצר חלות על הקונה.

ד. סיכום

מאמר זה עסק בקנייה אוטומטית, ומסקנותיו הן שבכל מקום שבו בוצעה משיכה לרשותו של הקונה או הגבהה של המוצר גם אם נעשו באופן מכני או על ידי בעל חיים או אדם שאינו בגדר שליח – הקנייה היא קנייה גמורה לכל דבר.

במילוי דלק בשירות עצמי – מעשה הקניין הוא בהכנסת הדלק למיכל של הקונה.

במכונת מכירה – ישנו ספק האם מעשה הקניין הוא בתשלום הכסף, כיוון שבמקרה כזה לא ביטלו חכמים את התשלום כמעשה קניין. בכל מקרה המוצר עובר לרשותו של הקונה כשזה מגביה אותו.

הזמנת מוצר באינטרנט – המאמר דן גם בהזמנת מוצרים באינטרנט, תוך התייחסות להתפתחות טכנולוגית שתאפשר הזמנה והספקה באופן מכני ועל ידי הדואר. המסקנה היא שלא ניתן לראות את הדוורים בתור שליחי הקונה, ולכן הבעלות על המוצר עוברת רק בשעה שהמוצר מגיע לרשותו (למשל, לתיבת דואר סגורה) של הקונה.

ביטול עסקה באינטרנט – על פי הדין קונה המבטל את העסקה קודם השלמתה חייב לפצות את המוכר על הנוק שנגרם לו. כשהמוצר מצוי בשוק נחלקו אחרונים האם חלה על המבטל קללת "מי שפרע" וכן אם הוא חייב להשלים את העסקה. ואם מדובר על מוכר שמייצר את המוצר, והוא התחייב למכור אותו בטרם יוצר נחלקו אחרונים האם חלה בכלל קללת "מי שפרע".

על פי הנוהג המאפשר לבטל הזמנת מוצר אפילו לאחר שהגיע לידי הקונה אין איסור על שני הצדדים בחזרה מעסקה, אולם, הוצאות החזרת המוצר חלות על הקונה.